

บทที่ 5

สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

สรุปผล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาระบบความคิด ความเชื่อ พิธีกรรม และการปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของครัวเรือนในชุมชนชาวกะเหรี่ยง และการผลิตและการบริโภคของครัวเรือนที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้การศึกษาวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก รวมทั้งการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ข้อมูลได้รับการตรวจสอบความสมบูรณ์และวิเคราะห์เพื่อตอบวัตถุประสงค์ การนำเสนอรายงานวิจัยโดยการบรรยาย ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ระบบการผลิต

1.1 การปลูกข้าวชาวกะเหรี่ยงของครัวเรือนในชุมชนบ้านแม่แพมปลูกข้าวเพื่อรับประทานตลอดปี การเพาะปลูกพึ่งพาน้ำฝนและน้ำในลำน้ำธรรมชาติ กระบวนการผลิตทุกขั้นตอนไม่มีลักษณะทำลายทรัพยากร เช่น การทำแปลงนาเป็นขั้นบันไดเพื่อป้องกันการพังทลายของดิน ไม่มีการใช้สารเคมีที่ทำให้ดินและน้ำปนเปื้อนซึ่งจะเป็นอันตรายต่อตนเอง ผู้อื่น และสัตว์เลี้ยง

1.2 การปลูกข้าวไร่ การผลิตในไร่จะทำการผลิตข้าวไร่ และพืชผักที่ใช้บริโภคตลอดปี เช่น ข้าวโพด เผือก มัน ถั่ว งา พริก มะเขือ ผักกาดพริก กระบวนการผลิตประกอบด้วย การเลือกพื้นที่ การตัดฟันและถางป่า การเผาไร่ การสร้างกระท่อม ทำรั้ว การปลูกพืช การดูแลกำจัดวัชพืช การเก็บเกี่ยวและนำผลผลิตเข้ายุ้งฉาง การทำไร่ของครัวเรือนเป็นลักษณะการทำไร่หมุนเวียน ที่ทิ้งที่ได้ฟื้นตัวแล้วย้อนกลับมาทำใหม่ สิ่งที่เกี่ยวข้องการอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ก็คือ การปลูกพืชพันธุ์เพียงเพื่อเป็นอาหารในชีวิตประจำวันเท่านั้นไม่ได้ผลิตเพื่อขาย ไม่มีการใช้สารเคมีและสารกำจัดศัตรูพืชใดที่ทำลายดินและน้ำ ทั้งยังไม่เข้าไปทำลายป่าเพื่อทำไร่ในเขตป่าอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร

1.3 การทำสวนเป็นที่ปลูกไม้ผลได้แก่ ก้อย มะม่วง ลิ้นจี่ ซึ่งปลูกในบริเวณบ้านและการทำสวนกระเทียม ยาสูบ ซึ่งใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านและไม่บุกรุกทำลายป่า

1.4 การเลี้ยงสัตว์ สัตว์ที่เลี้ยงมี วัว ควาย ไก่ หมู และเป็ด เลี้ยงไว้เพื่อขายและใช้เพื่อประกอบพิธีกรรม ผลพลอยได้ก็คืออาหารโปรตีนจากเนื้อสัตว์สำหรับสมาชิกในครัวเรือน

และรายได้จากการขายวัว ควาย การเลี้ยงใช้วิธีเลี้ยงปล่อยให้หากิน ยกเว้นหมูที่ต้องหาอาหารพืช ผักให้กินบ้าง

1.5 การเก็บหาของป่าและการล่าสัตว์ การล่าสัตว์จะล่าเฉพาะสัตว์ที่ไม่มีข้อห้ามตามความเชื่อ ส่วนใหญ่เป็นสัตว์เล็ก ส่วนการหาอาหารพืชผักจะทำตลอดปี การหาพื้นจะหาช่วงฤดูแล้งจากต้นไม้ล้ม กิ่งไม้หัก รวมทั้งการหาพืชที่เป็นยาสมุนไพร การหาปลาในลำห้วย การหากบเขียดในนา การเก็บใบชาและหาน้ำผึ้งและของป่าอื่น ๆ

2. การบริโภค

2.1 โครงสร้างการบริโภคประกอบด้วย ข้าว อาหารที่เป็นพืชและสัตว์ เนื้อเป็ด เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค

2.2 ระบบการบริโภค ประกอบด้วย การกินข้าวของครัวเรือนมีปริมาณที่พอเหมาะทำให้ข้าวที่ผลิตได้พอเพียงต่อการบริโภคในครัวเรือนไม่ต้องซื้อจากนอกชุมชน อาหารประจำวันที่เป็นพืชผักและสัตว์ป่า ของป่า หาได้จากไร่และป่า หาได้อย่างสม่ำเสมอ อาหารโปรตีนได้จากสัตว์ป่าและปลา กุ้ง หอย จากลำห้วย (สัตว์ที่ฆ่าในพิธีกรรมและตายด้วยอุบัติเหตุ) ขนมเป็นอาหารในพิธีกรรมที่ได้กินเมื่อมีงานพิธี ส่วนพืชนานามาใช้เป็นเชื้อเพลิงจะไม่นำมาเก็บกิน ปริมาณการใช้ ทั้งนี้ ครัวเรือนได้ใช้ปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน น้ำ แรงงาน และเทคโนโลยีอย่างเข้าใจ ตระหนักในคุณค่ามีวิธีการรักษาปัจจัยต่าง ๆ ให้ใช้ได้อย่างมีคุณภาพต่อไปอีกนาน

3. ระบบความคิด ความเชื่อและพิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่

3.1 พิธีกรรมในการผลิต

3.1.1 การบูชาเทวดาผู้คุ้มครองข้าว เปรียบเสมือนแม่โพสพตามความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงเป็นเหยี่ยวที่ดูแลข้าว จึงมีพิธี "เรียกเหยี่ยวลงจากฟ้า" และพิธี "ปล่อยเหยี่ยวขึ้นฟ้า"

3.1.2 พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ และผีฝ่าย เพื่อบูชาเทวดาที่รักษาต้นน้ำ และขอใช้น้ำจากฝ่าย ขอให้มน้ำอุดมสมบูรณ์เพื่อการเพาะปลูก

3.1.3 พิธีปลูกข้าว 7 กอ เพื่อเป็นแม่ข้าว และขอให้เทพธิดาข้าวดูแลข้าวในนาให้ปลอดภัย

งอกงาม

- 3.1.4 พิธีไหว้ผีนา เพื่อไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มาช่วยให้ข้าวเจริญ
- 3.1.5 พิธีทำขวัญควาย เลี้ยงขอบคุณและขอขมาควายไ้งาน
- 3.1.6 พิธีหยอดข้าวไร่ ทำตอนปลูกข้าวในไร่
- 3.1.7 พิธีมัดมือก่อนตีข้าว และขนข้าวขึ้นยุ้งฉางเพื่อให้ได้ข้าวเต็ม
ยุ้งฉางเพียงพอต่อการบริโภค ในครัวเรือนตลอดปี
- 3.1.8 พิธีกินหัวข้าวใหม่ เพื่อให้ข้าวพอกินตลอดปี
- 3.1.9 พิธีกรรมอื่น ๆ ในการหาอาหาร ทำตามความเชื่อเพื่อมิให้
ลบลูสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองทรัพย์ากรอยู่

3. 2 พิธีกรรมในการดำเนินชีวิต

- 3.2.1 พิธีเลี้ยงผีเจ้าเมือง สำคัญต่อทุกคนในชุมชน เพื่อขอให้ผี
เจ้าเมืองและบรรพบุรุษได้มาปกป้องรักษาคุ้มครองให้ทุกคนอยู่ดีมีสุข
- 3.2.2 พิธีมัดมือปีใหม่ เป็นการรับพรจากคนเฒ่าคนแก่ในวันปีใหม่
กะเหรี่ยง
- 3.2.3 พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ เพื่อขอการดูแลคุ้มครองให้สุขสบาย

3.3 ความคิด ความเชื่อในวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่า

- 3.3.1 ความคิดเกี่ยวกับดิน ห้ามการใช้ดินบริเวณดินที่เป็นหลุม
ใหญ่ , ดินร่องน้ำ , ดินจอมปลวก, ดินปากน้ำ, ดินยอดดอย หรือภูเขา และดินริมฝั่งแม่น้ำ ซึ่งเป็น
บริเวณทำให้เกิดการพังทลายของดินได้ง่าย
- 3.3.2 ความเชื่อเกี่ยวกับดินและน้ำ บริเวณที่มีน้ำซับ, น้ำออกกู,
น้ำห้วย, น้ำโปง, น้ำอ่างแก้ว และน้ำตา บริเวณดังกล่าวเป็นที่อยู่ของผีน้ำ และผีน้ำคอยปกป้อง
รักษา
- 3.3.3 ความคิดเกี่ยวกับป่า จากแนวคิดของกะเหรี่ยง "ได้กินจาก
ป่าต้องรักษาป่า" ป่าต้องห้ามได้แก่บริเวณป่าพิธีกรรม, ป่าบริเวณศาลเจ้าเมือง, ป่าบริเวณวัด, ป่า
ขุนน้ำ, ป่าช้า, ไร่หัวนา, ป่าน้ำซับ
- 3.3.4 ความเชื่อเกี่ยวกับต้นไม้ ได้แก่ต้นไม้ที่มีความสำคัญและใช้
ทำพิธีกรรม (ต้นโพธิ์, มะม่วงป่า) ต้นไม้ที่แขวนสายสะตือเด็กทารก , ต้นไม้แฝด (ไม้หางปลา)

3.4.5 ความคิดเกี่ยวกับสัตว์ จะมีสัตว์หลายชนิดที่ต้องห้ามเกี่ยวกับการล่า เช่น นกปากเหลือง, ชะนี, นกแซงแซว, นกขุนทอง, นกกา, จิ้งจก และตุ๊กแก สัตว์เหล่านี้ให้คุณประโยชน์และเป็นตัวบอกเหตุการณ์ให้รับรู้

3.4.6 ความคิดเกี่ยวกับการผลิต เช่น การทำนาขั้นบันได การไม่ใช้ยาฆ่าแมลง และการไม่ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ จะทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรและไม่กระทบสิ่งแวดล้อมของชุมชนและชุมชนใกล้เคียง

3.4.7 ความเชื่อเกี่ยวกับการดำเนินการผลิตและการบริโภค เช่น การปลูกข้าว การทำไร่ทำสวน การเก็บหาของป่า ล่าสัตว์และการกินข้าว ซึ่งครัวเรือนรวมถึงชุมชนเชื่อว่าในธรรมชาติมี เจ้าของต้องให้ความเคารพยำเกรงและขออนุญาตในการใช้ทรัพยากร ซึ่งต้องมีพิธีกรรมก่อนการดำเนินงาน พร้อมทั้งขอพรให้ประสบผลสำเร็จและขอให้คุ้มครองดูแล เป็นผลทำให้การใช้ประโยชน์ทรัพยากรของครัวเรือนมีส่วนสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

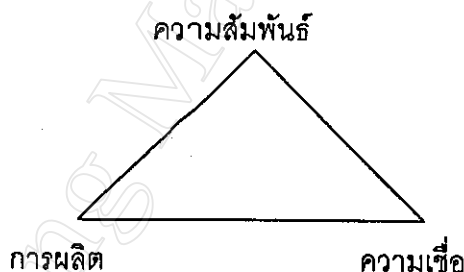
อภิปรายผล

การวิจัยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในเชิงวัฒนธรรมชุมชนนี้ มีประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นควรนำมาอภิปรายคือ การถ่ายทอดวัฒนธรรมในลักษณะเป็นอุดมคติและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

จากข้อมูลระบบการผลิตและการบริโภค ซึ่งเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมชุมชนด้านระบบคิด ความเชื่อ พิธีกรรม และการปฏิบัติ ส่วนใหญ่ยังคงลักษณะเป็นอุดมคติของชุมชนอยู่ คือ วัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ดังกล่าวได้รับการถ่ายทอดสู่คนในชุมชน (รวมถึงครัวเรือนด้วย) การถ่ายทอดเน้นไปในลักษณะของการกล่อมเกลาโดยบทบาทของพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ผู้อาวุโส และสมาชิกได้เรียนรู้สืบทอดความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีปฏิบัติ จนเป็นระบบคิดที่ยืนยาวต่อเนื่องมา จึงมีผลสะท้อนให้เห็นถึงการดูแลรักษาทรัพยากรไม่ว่าตั้งแต่ความเชื่อในการเกิด โดยเอาสายสะดือของเด็กไขว้ไว้กับต้นไม้ใหญ่ ทำให้ต้นไม้ไม่ถูกทำลาย การใช้ประโยชน์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า การบริโภคพืช อาหาร สัตว์ ต้องขออนุญาตก่อนเพราะทุกอย่างในธรรมชาติมี เจ้าของ กระทั่งถึงวิธีการดำเนินชีวิต มีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นวิถีความเรียบง่ายไม่กระทบต่อธรรมชาติอย่างเกินกำลัง โดยการผลิตเพื่อยังชีพของครัวเรือน คนในชุมชนยอมรับโดยเกือบจะไม่มี การตีความหรือให้ความหมายใหม่ ทำให้วัฒนธรรมเดิมยังคงอยู่เกือบคงที่ ดังเห็นได้จากระบบการผลิตทุกขั้นตอนจะเชื่อมโยงกับความเชื่อ พิธีกรรม ข้อห้ามต่าง ๆ ที่ปกป้อง

ธรรมชาติ ไม่ให้คนไปทำลายหรือใช้ประโยชน์เกินความจำเป็น การปฏิบัติต่อธรรมชาติด้วยความเคารพนี้ ทุกครัวเรือนจะมีการปฏิบัติเหมือน ๆ กัน นั้นหมายถึงว่าการถ่ายทอดวัฒนธรรมของชุมชนนี้มีผลต่อการปฏิบัติของครัวเรือน ทำให้ครัวเรือนแต่ละครัวเรือนมีการกระทำเหมือน ๆ กัน

ในด้านการบริโภค ชุมชนมีการผลิตที่พออยู่พอกินเท่านั้น ซึ่งจะทำให้การบริโภคต้องประหยัดไปด้วย ข้าวเป็นอาหารหลักของชุมชน พื้นที่เพาะปลูกในปัจจุบันไม่อาจขยายไปได้ ทั้ง ๆ ที่ประชากรเพิ่มขึ้น ด้วยข้อตกลงหมายป่าสงวนแห่งชาติและอุทยานแห่งชาติ คนในชุมชนจำเป็นต้องมีรายได้เพื่อซื้อของใช้เท่าที่จำเป็น ชุมชนจึงเร่งปลูกพืชเศรษฐกิจบางอย่างซึ่งมีแนวโน้มที่จะเกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพได้ เพราะต้องใช้สารเคมีช่วยในการผลิต การเปลี่ยนแปลงนี้เริ่มเกิดขึ้น ครัวเรือนอาจมีการให้ความหมายของระบบคิด ความเชื่อ พิธีกรรม และการปฏิบัติ ดังที่บาทหลวง นิพนธ์ เทียนวิหาร ได้อธิบายการปรับเปลี่ยนในรูปแบบคือ

เมื่อระบบการผลิตแบบใหม่เข้าสู่ชุมชน ก็จะมีผลต่อความสัมพันธ์ของคนและความเชื่อของคนในชุมชนนั้น ๆ

ระบบสืบทอดกล่าวได้ว่าเป็นองค์ความรู้ของครัวเรือนในชุมชนที่เป็นที่ยอมรับนับถือ ตั้งแต่บรรพบุรุษเป็นต้นมา แต่ในขณะที่เดียวกันระบบสังคมเป็นพลวัต มีการขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลง เช่น เมื่อถนนเริ่มเข้าสู่หมู่บ้าน เมื่อมีพ่อค้าแม่ค้าเข้ามาแลกเปลี่ยนรับซื้อสินค้า หรือแม้กระทั่งคนในชุมชนเดินทางออกไปภายนอกได้รับการเรียนรู้ ข้อมูล ได้เห็นสังคมจากภายนอก ครัวเรือนชุมชนย่อมต้องได้รับผลกระทบจากการได้ปฏิสัมพันธ์จากองค์ความรู้ภายนอก การที่ครัวเรือน/ชุมชนได้เรียนรู้จากความรู้ใหม่ ย่อมอาจทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนความรู้เดิมไปสู่ความเหมาะสมในแต่ละสถานะ สถานะที่ ดังนั้นองค์ความรู้ของชุมชนที่มีมาแต่ดั้งเดิมย่อมอาจได้รับการปรับเปลี่ยนเพื่อความเหมาะสมในการดำรงวิถีชีวิต เช่น การไถนา เปลี่ยนมาใช้ควายเหล็ก (รถไถ) ทำให้การทำงานรวดเร็ว แต่วัวควายที่เคยถ่วงมูลเพื่อเป็นปุ๋ยในนา ก็ไม่มี พิธีกรรมทำ

ขวัญควายก็จะหายไป การใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าหญ้าเพื่อเพิ่มผลผลิต ทำให้เกิดการเพิ่มค่าใช้จ่าย เกิดผลกระทบต่อการผลิตต้องเพิ่มผลผลิตให้มากขึ้น และกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชน และชุมชนใกล้เคียง การผลิตเพื่อพอกอยู่พอกกิน ต่อมาเมื่อมีการค้าพืชพานิชเข้ามาเกี่ยวข้องต้องมีการเพิ่มผลผลิตตามความต้องการของตลาด ต้องหาพื้นที่ขยายเพื่อการเพาะปลูก การบริโภคแบบพอกกินพอกใช้ เมื่อได้รับอิทธิพลจากภายนอกเริ่มมีการบริโภคสิ่งที่ไม่ดีเปลี่ยนแปลง เช่น เครื่องดื่มชูกำลัง อาหารกระป๋อง ฯลฯ เป็นสิ่งที่ต้องพึ่งพาจากภายนอก ทั้งยังทำให้สิ่งแวดล้อมเสีย เช่น ขยะที่ไม่ย่อยสลาย คนในชุมชนในวิถีชีวิตอย่างพอกอยู่พอกกินเกิดมีความต้องการบริโภคตามแบบบริโภคนิยม เช่น ต้องการรถยนต์ รถจักรยานยนต์ คนในชุมชนที่เป็นคนหนุ่มสาวจะไปขายแรงงานในเมืองเพื่อมาซื้อสิ่งที่ต้องการ และเกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมภายนอกและนำเข้ามาสู่ชุมชน

จากผลการวิจัยบางประเด็นที่นำมาอภิปรายนี้ เป็นการมองชุมชนและวัฒนธรรมแบบเคลื่อนไหว ผู้วิจัยเห็นว่า การเคลื่อนไหวดังกล่าวไม่อาจหยุดยั้งได้ แต่ชุมชนมีโอกาสที่จะปรับตัว โดยต้องมีองค์กรที่เข้มแข็ง สามารถให้ความหมายสิ่งใหม่ ๆ ที่เข้าไปสู่ชุมชนได้ อาจพิจารณาและปรับเปลี่ยนบ้าง เพื่อความเหมาะสมคือ ไม่ทำลายอุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติที่อยู่ร่วมกันแบบพึ่งพา

ชุมชนที่สามารถจัดการดิน น้ำ ป่า ให้ยั่งยืนได้ควบคู่กับการทำเกษตรเชิงอนุรักษ์ และยังสามารถปรับตัวเข้ากับกระแสการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยม โดยยังคงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนที่เหมาะสมอยู่ได้ล้วนมีศักยภาพของ 3 องค์ประกอบหนุนเนื่องและมีบทบาทที่สำคัญคือ

1. ภูมิปัญญาและความรู้ที่สืบสานและประยุกต์ได้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงภายนอก
2. องค์กรชุมชน และกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญา
3. เวทีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงและบูรณาการจากภายนอก

(อเนก นาคะบุตร, 2536, หน้า 6)

การปรับตัวของชุมชนในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในปัจจุบันชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาในยุคของการแย่งชิงทรัพยากรซึ่งทวีความซับซ้อนและรุนแรงมากขึ้น พบว่าประเด็นท้องถิ่นมีข้อจำกัดในการแก้ปัญหาภายนอกชุมชน แต่ชุมชนได้แสดงศักยภาพในการปรับตัวเพื่อ

แก้ปัญหา โดยการคิดค้นแนวทางในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งที่หลากหลายและได้ผสมผสานวิธีการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งการช่วยตัวเองและประสานกับองค์กรภายนอกในช่วงของการปรับตัวนี้ อาจสรุปแนวทางการแก้ปัญหาออกได้ 6 รูปแบบใหญ่คือ

1. การปรับใช้ประเพณีและการเจรจาตกลงที่ไม่เป็นทางการ เช่น การจับกุมผู้ละเมิดทรัพยากรและปรับใหม่ ซึ่งมีความยืดหยุ่นเพราะชุมชนสามารถตัดสินใจปัญหาด้วยตัวเอง
2. การรวมตัวกันเคลื่อนไหว คัดค้านและต่อต้าน มักจะใช้กับกรณีที่มีอิทธิพลจากภายนอก ละเมิดทรัพยากรและจารีตชุมชนหรือการบังคับใช้กฎหมายของรัฐที่ชาวบ้านเห็นว่าไม่เป็นธรรม
3. การสร้างเครือข่ายของครัวเรือนชาวบ้านภายในท้องถิ่นหรือภายในลุ่มน้ำเดียวกัน มีวัตถุประสงค์เพื่อวางกฎเกณฑ์และวางแผนในการจัดการทรัพยากรระหว่างชุมชนเพื่อให้บริการกฎเกณฑ์และเขตแดนของแต่ละชุมชน เป็นแนวทางส่วนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะเพิ่มอำนาจต่อรองกับรัฐ และเสริมสร้างองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งเพื่อยอมรับให้องค์กรชุมชนมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรตามกฎหมาย
4. การประสานงานกับรัฐเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการจัดการแก้ปัญหาเพื่อให้รัฐรับรองข้อตกลงระหว่างหมู่บ้านและเพื่อคานอำนาจผู้มีอิทธิพลที่ถูกจับกุมในการละเมิดทรัพยากรของชุมชน
5. การต่อรองกับรัฐ เพื่อรับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรตามกฎหมาย ซึ่งจะเพิ่มศักยภาพให้แก่ชุมชนในการแก้ปัญหาข้อขัดแย้งกับภายนอกได้ดีขึ้น มีวิธีดำเนินการที่แสดงถึงความพยายามที่จะปรับประเพณีและการปฏิบัติที่ไม่เป็นทางการให้เป็นทางการมากขึ้นเพื่อให้ทางราชการยอมรับ
6. การประสานงานกับหน่วยงานภายนอกอื่น ๆ เช่น นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชนและสื่อมวลชนต่าง ๆ เพื่อเพิ่มอำนาจขององค์กรชาวบ้านในการต่อรองกับรัฐ และผู้มีอิทธิพลที่มีปัญหาในการแย่งใช้ทรัพยากรกับชุมชน นอกจากนั้นยังเป็นช่องทางในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาของชุมชน (ฉลาดชาย รมิตานนท์, อานันท์ กาญจนพันธุ์, สันฐิตา กาญจนพันธุ์, 2536, หน้า 156 – 158)

ในช่วงปัจจุบันนี้ หนุ่มสาวได้มีโอกาสไปสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนโดยการเข้าไปศึกษาต่อหรือไปหาแรงงานทำในต่างจังหวัดได้รับวัฒนธรรมจากภายนอก อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิด ทัศนคติ จะละทิ้งวัฒนธรรมของตนเองไม่ว่าจะเป็นภาษา การแต่งกาย ตลอดจน

การละทิ้งภาระหน้าที่ของตนในการช่วยเหลือแบ่งภาระของผู้ปกครองและที่สำคัญคนหนุ่มสาว เหล่านี้จะได้รับความรู้ซึ่งไม่สัมพันธ์กับวิถีความเป็นอยู่ของตน หรือพ่อแม่ของตน พวกเขาจะละทิ้งภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้สะสมไว้ ได้แก่ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น การตัดสายสะดือของทารกไปแขวนไว้กับต้นไม้เพื่อให้ขวัญของเด็กติดอยู่กับต้นไม้ และจะไม่มี การตัดต้นไม้ นั่น ซึ่งสิ่งนี้เป็นภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แต่คนหนุ่มสาวรุ่นใหม่จะ ละทิ้งและมองไม่เห็นถึงภูมิปัญญาเหล่านี้ ไม่ให้ความสนใจและเรื่องดังกล่าวจะกลายเป็นเรื่องไร้สาระและความมั่งงายของคนรุ่นเก่า การถือระบบอาวุโสในสังคม ผู้อาวุโสมีความสำคัญน้อยลง เนื่องจากความรู้หรือภูมิปัญญาของผู้อาวุโสเริ่มหมดความหมายในสายตาของคนหนุ่มสาว ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวมีความสัมพันธ์แบบห่างเหิน คนหนุ่มสาวจะไม่มีโอกาสเรียนรู้ ภูมิปัญญาต่าง ๆ ของบรรพบุรุษ ตลอดจนประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชนตนเอง ซึ่งก็น่าเป็นห่วงคนหนุ่มสาวยุคใหม่ที่ต้องเติบโตต่อสู้กับปัญหาและมีการเปลี่ยนแปลงต่อไป

การคงอยู่หรือการปรับเปลี่ยนโดยกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิสัมพันธ์จากภายนอก ซึ่งเป็นสิ่งที่ครัวเรือนต้องตัดสินใจปรับแนวทางในการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับสภาวะการณ์ ทางสังคมที่ได้รับอิทธิพลทั้งเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมในระบบเสรีนิยม ในขณะเดียวกัน วิฤตการณ์ความผันแปรด้านทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมได้ปรากฏชัดให้เห็นกันอย่างทั่วถ้วนทุกสังคมว่า แนวทางในการพัฒนาที่ผ่านมาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของ ชาวชนบทเป็นอย่างมากในการใช้ทรัพยากรอย่างไม่ระมัดระวัง ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายและ สภาพแวดล้อมได้เสื่อมโทรมไปมาก ทางเลือกเพื่อการฟื้นฟูและแก้ไขปัญหาวិฤตการณ์ต่าง ๆ คือการปรับความคิดโดยจะต้องตระหนักถึงการพออยู่พอกินและพึ่งตนเองตามหลักการเศรษฐกิจ พอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครัวเรือนกะเหรี่ยงโดยปกติแล้วดำเนินชีวิตทำนองนี้ อยู่แล้ว แต่ยังคงต้องมีการเน้นอยู่อย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวมีโอกาสรับความคิด บริโคนิยมจากภายนอกได้มาก หากครอบครัว/ชุมชนดูแลบุตรหลานของตนในการรักษา ภูมิปัญญาที่แสดงความเป็นตัวตนหรือเอกลักษณ์ของตนได้อย่างภาคภูมิใจ โอกาสในการอนุรักษ์ ทรัพยากรที่มีจำกัดก็มีทางเป็นไปได้สูง

ข้อเสนอแนะ

1. การนำผลการวิจัยไปใช้

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนส่วนใหญ่ยังคงวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ครัวเรือนรับไปปฏิบัติใน การผลิตและการบริโภค แต่มีข้อมูลบางส่วนที่แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงโดย

เฉพาะการผลิตพืชเพื่อหารายได้ และการบริโภคที่รับสิ่งใหม่ ๆ ของหนุ่มสาว จึงจำเป็นที่ชุมชน หรือผู้ที่เกี่ยวข้องควรจะต้องให้ความสนใจการเปลี่ยนแปลง และหาทางทำความเข้าใจเกี่ยวกับการรับสิ่งใหม่ ๆ หรือคุณค่าใหม่ ๆ โดยอาจให้ความหมายใหม่ ๆ เพื่อให้มีผลต่อวัฒนธรรมและ ธรรมชาติน้อยที่สุด

2. การวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยนี้เน้นระบบการผลิตและการบริโภคของครัวเรือนว่า เชื่อมโยงกับการ อุตสาหกรรมพยากรอย่างไร ซึ่งผลการวิจัยยังแสดงให้เห็นว่าครัวเรือนยังคงวัฒนธรรมของชุมชนใน การผลิตและการบริโภคอยู่ แต่ก็มีแนวโน้มจะเกิดการเปลี่ยนแปลง การวิจัยต่อไปจึงควรศึกษา การปรับตัวทางวัฒนธรรมว่าชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมที่อาจมีผลกระทบต่อธรรมชาติ อย่างไร